

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

ĐÀO THỊ THIẾT

**TRUYỆN NGẮN NGUYỄN KHẢI THỜI KÌ ĐỔI MỚI
TỪ GÓC NHÌN VĂN HÓA**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60 22 02 21

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS Đào Thủy Nguyên

Thái Nguyên, năm 2015

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các kết quả nghiên cứu nêu trong luận văn là trung thực và nội dung này chưa từng được công bố trong bất kỳ công trình nghiên cứu nào trước đó.

Thái Nguyên, tháng 7 năm 2015

Tác giả luận văn

Đào Thị Thiết

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc đến PGS.TS. Đào Thủy Nguyên - người đã tận tình hướng dẫn, giúp đỡ em trong suốt quá trình thực hiện và hoàn thành luận văn này.

Em xin gửi lời cảm ơn chân thành tới các cán bộ, giảng viên khoa Ngữ văn, khoa Sau Đại học trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên đã chỉ bảo tận tình và tạo điều kiện thuận lợi cho em trong suốt thời gian học tập và nghiên cứu để hoàn thành luận văn.

Em xin chân thành cảm ơn những ý kiến nhận xét, đánh giá, góp ý quý báu của Hội đồng khoa học đánh giá luận văn giúp em hoàn thiện hơn luận văn này.

Thái nguyên, tháng 07 năm 2015

Tác giả luận văn

Đào Thị Thiết

MỤC LỤC

	Trang
Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn.....	ii
Mục lục	iii
Chương 1: MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÝ LUẬN. TRUYỆN NGẮN NGUYỄN KHẢI THỜI KÌ ĐỔI MỚI	12
1.1. Một số vấn đề lý luận	12
1.1.1. Khái niệm về “văn hoá” và “văn học”	12
1.1.2. Mối quan hệ giữa văn hoá và văn học.....	15
1.1.3. Tiếp cận văn học từ góc nhìn văn hoá.....	17
1.1.4. Diễn trình văn hoá Việt Nam.....	19
1.2. Truyện ngắn Nguyễn Khải thời kì đổi mới	23
1.2.1. Vài nét về tiểu sử và sự nghiệp sáng tác của nhà văn Nguyễn Khải... 23	
1.2.2. Truyện ngắn Nguyễn Khải trong dòng chảy chung của truyện ngắn Việt Nam thời kì đổi mới.....	25
Chương 2: DẤU ẤN VĂN HÓA TRONG NỘI DUNG TRUYỆN NGẮN NGUYỄN KHẢI	34
2.1. Bức tranh thiên nhiên mang dấu ấn văn hóa Việt Nam.....	34
2.2. Con người văn hóa trong truyện ngắn Nguyễn Khải thời kì đổi mới	38
2.2.1. Con người giàu tình nghĩa và đức hi sinh	39
2.2.2. Con người giàu nghị lực và niềm tin vào cuộc sống	47
2.2.3. Con người giàu lòng tự trọng, có bản lĩnh và nhân cách cao đẹp	49
2.3. Đời sống văn hóa - xã hội Việt Nam trong truyện ngắn Nguyễn Khải thời kì đổi mới.....	55
2.3.1. Những nét đẹp văn hóa trong đời sống xã hội Việt Nam.....	55
2.3.2. Những mặt trái của đời sống văn hóa - xã hội Việt Nam thời kì đổi mới.....	61

Chương 3 DẤU ẤN VĂN HÓA TRONG NGHỆ THUẬT TRUYỆN	
NGẮN NGUYỄN KHẢI	68
3.1. Nghệ thuật xây dựng nhân vật.....	68
3.1.1. Khắc họa nhân vật qua ngoại hình	68
3.1.2. Xây dựng nhân vật qua ngôn ngữ đối thoại	73
3.2. Ngôn ngữ trần thuật trong truyện ngắn Nguyễn Khải.....	79
3.2.1. Ngôn ngữ kể chuyện bình dị, đời thường, đậm tính khẩu ngữ	79
3.2.2. Ngôn ngữ giàu sức biểu cảm, trữ tình	82
3.3. Hệ thống biểu tượng văn hóa Việt Nam trong truyện ngắn Nguyễn Khải	
thời kì đổi mới	83
3.3.1. Biểu tượng và biểu tượng trong văn học	83
3.3.2. Biểu tượng văn hóa Việt Nam trong truyện ngắn Nguyễn Khải thời kì	
đổi mới.....	85
KẾT LUẬN.....	97
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	100

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Nguyễn Khải là một trong những cây bút tiêu biểu hàng đầu của nền văn học Việt Nam hiện đại. Ông thuộc thế hệ những nhà văn trưởng thành từ cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp và cũng là một trong những cây bút đi tiên phong trong sự nghiệp đổi mới văn học nước nhà. Với sức viết dẻo dai, bền bỉ cùng phong cách làm việc hết sức nghiêm túc và không ngừng tìm tòi, đổi mới, ông đã khẳng định vững chắc tên tuổi của mình trên văn đàn. Nguyễn Khải sáng tác đều tay và ở thời điểm nào ông cũng có những tác phẩm kịp thời để phục vụ nhu cầu của bạn đọc. Sau hơn nửa thế kỉ cầm bút, nhà văn đã để lại một khối lượng khá lớn các tác phẩm thuộc nhiều thể loại khác nhau như: tiểu thuyết, truyện ngắn, kí, tạp văn... Ở mỗi thể loại, ông đều thể hiện tài năng và tâm huyết của một cây bút luôn tìm tòi đổi mới, luôn chuyên tâm cho sự nghiệp văn chương. Sức lôi cuốn trong các sáng tác của ông thể hiện ở những phát hiện nhạy bén, tính triết lý sắc sảo cùng với giọng văn hóm hỉnh mà đôn hậu, trầm lắng mang đậm cá tính riêng của tác giả.

1.2. Trong văn nghiệp của Nguyễn Khải, truyện ngắn chiếm một vị trí đặc biệt quan trọng góp phần làm nên tên tuổi của ông. Nhìn chung, truyện ngắn của Nguyễn Khải khá phong phú về đề tài: về nông dân trong quá trình xây dựng cuộc sống mới, về bộ đội trong những năm chiến tranh, về những vấn đề xã hội - chính trị có tính thời sự, về cả những chuyện thường ngày, những trần trở về chuyện nghề, chuyện đời trước những biến động phức tạp của xã hội... Dù viết về đề tài nào, truyện ngắn của ông cũng thể hiện một cái nhìn đa diện, một sự am hiểu sâu sắc về cuộc sống, về con người và xã hội. Và bao giờ cũng vậy, truyện ngắn Nguyễn Khải luôn thấm đượm một tình yêu tha thiết với đất nước và con người Việt Nam.

1.3. Trong quá trình nghiên cứu, tìm hiểu các sáng tác của Nguyễn Khải, chúng tôi nhận thấy truyện ngắn của ông mang nhiều dấu ấn văn hóa Việt Nam. Có lẽ cuộc đời trải qua hai cuộc kháng chiến vĩ đại của dân tộc cùng với những trải nghiệm qua những chuyến đi thực tế đã tạo nên cho nhà văn sự am hiểu vừa sâu sắc vừa đa dạng, phong phú về đời sống văn hóa của con người Việt Nam. Phải chăng, đây cũng chính là cơ sở làm nảy sinh những mạch nguồn cảm hứng sâu xa, góp phần tạo nên những

trang văn đậm chất văn hóa của Nguyễn Khải. Bởi vậy, chúng tôi chọn cách tiếp cận truyện ngắn của ông dưới góc nhìn văn hóa.

Nghiên cứu văn học dưới góc nhìn văn hoá là một cách tiếp cận còn khá mới mẻ trong đời sống nghiên cứu văn học. Tuy nhiên, những năm gần đây cũng đã xuất hiện nhiều công trình nghiên cứu văn học trong mối quan hệ với văn hoá. Văn học là một bộ phận hợp thành của toàn thể cấu trúc văn hóa. Bất kì tác phẩm văn học ở thời kì nào cũng đều mang dấu ấn văn hóa của thời kì đó. Do vậy, khi nghiên cứu một tác phẩm văn học, sẽ là thiếu sót vô cùng nếu ta không tìm hiểu những giá trị văn hóa được thể hiện trong tác phẩm văn học đó. Nhất là trong giai đoạn hiện nay, việc giữ gìn bản sắc văn hóa dân tộc của mỗi quốc gia đang là vấn đề bức thiết được đặt lên hàng đầu. Nhận biết được điều này nên chúng tôi mong muốn đi sâu nghiên cứu sáng tác của một tác giả cụ thể theo hướng tiếp cận văn hóa. Chúng tôi lựa chọn truyện ngắn của Nguyễn Khải làm đối tượng nghiên cứu bởi truyện ngắn của ông rất giàu giá trị văn hóa. Trong khi đó, mặc dù đã có rất nhiều công trình nghiên cứu về các sáng tác của Nguyễn Khải nhưng lại chưa có công trình nào nghiên cứu một cách chuyên sâu, có hệ thống về truyện ngắn của ông theo hướng liên ngành văn hóa - văn học.

1.4. Sáng tác của Nguyễn Khải đã được đưa vào chương trình học ở đại học và các trường phổ thông hiện nay. Trong chương trình sách giáo khoa Ngữ văn trước đây có truyện ngắn *Mùa lạc* và chương trình sách giáo khoa Ngữ văn hiện hành có truyện ngắn *Một người Hà Nội*. Nghiên cứu vấn đề này, chúng tôi mong phần nào giúp các thầy cô giáo và các bạn học sinh, sinh viên trong việc giảng dạy, học tập tác phẩm của ông ở nhà trường các cấp.

Từ những lí do trên đây cùng với với niềm say mê và lòng kính trọng, khâm phục tài năng Nguyễn Khải, đặc biệt yêu thích truyện ngắn của ông, chúng tôi lựa chọn đề tài: *“Truyện ngắn Nguyễn Khải thời kì đổi mới từ góc nhìn văn hóa”* làm vấn đề nghiên cứu cho luận văn của mình.

2. Lịch sử vấn đề

Các sáng tác của Nguyễn Khải dù ở thể loại nào thì ngay từ khi mới ra đời cũng luôn tạo được dư luận và gây được sự chú ý của độc giả cũng như của giới phê bình, nghiên cứu văn học. Vì thế đã có khá nhiều những bài báo, những công trình nghiên

cứu về tác phẩm của ông. Để phục vụ cho những vấn đề mà đề tài nghiên cứu, chúng tôi chỉ tập trung tìm hiểu các ý kiến đánh giá, nhận xét về văn hóa trong mảng truyện ngắn của Nguyễn Khải thời kì đổi mới.

2.1. Những ý kiến đánh giá về dấu ấn văn hóa trong nội dung truyện ngắn của Nguyễn Khải.

Nguyễn Khải cùng các nhà văn như Nguyễn Minh Châu, Ma Văn Kháng... xứng danh là những “ngọn cờ tiên phong” trong nền văn học Việt Nam thời kì đổi mới. Các truyện ngắn của Nguyễn Khải thời kì này nhận được sự đánh giá cao của giới phê bình văn học và bạn đọc cả nước. Đáng lưu ý nhất là các bài viết của Vương Trí Nhàn, Trần Đình Sử, Lại Nguyên Ân, Phan Cự Đệ, Đoàn Trọng Huy, Đào Thủy Nguyên, Huỳnh Như Phương... Nhìn chung, các nhà nghiên cứu nhận thấy ở nhà văn một cách tiếp cận hiện thực độc đáo, một cái nhìn sắc sảo, khả năng nắm bắt nhiều khía cạnh của đời sống, đặc biệt là sự thể hiện những thân phận, những trạng thái tâm lý của con người một cách sâu sắc, tinh tế. Đó cũng là những tư liệu quý báu, những gợi ý bước đầu để chúng tôi triển khai luận văn này.

Vương Trí Nhàn trong bài viết *Nguyễn Khải trong sự vận động của văn học cách mạng từ sau năm 1945* đã ghi nhận thành quả lao động miệt mài, hăng say của một nhà văn có “*phong cách vừa dân dã vừa hiện đại*”. Trong bài viết, tác giả đã chỉ ra rằng: “*Những truyện ngắn của Nguyễn Khải viết từ 1988 - 1999 đến thời gian gần đây, khơi vào hai mạch chính: Một là cuộc sống hôm nay của người xung quanh, bạn bè đồng nghiệp quen biết, cùng tuổi tác và tâm sự. Hai là số phận những người thân trong gia đình, họ hàng nội ngoại của tác giả, những ông cậu, bà mợ mà tâm tư tình cảm của Nguyễn Khải còn nhiều quyến luyến*”[43, tr. 116]. Nhà nghiên cứu cũng khẳng định: Nguyễn Khải là nhà văn hiểu rõ con người và cuộc sống hiện đại ngày nay hơn ai hết: “*Muốn tìm hiểu con người thời đại trong tất cả cái hay cái dở của họ, nhất là muốn hiểu cách nghĩ của họ, đời sống tinh thần của họ, phải đọc Nguyễn Khải*”[43, tr. 121]. Như vậy, Vương Trí Nhàn đã chỉ ra một thành công nổi bật của Nguyễn Khải về giá trị văn hóa trong truyện ngắn của ông, đó là sự am hiểu sâu sắc của tác giả về tâm hồn, tính cách con người Việt Nam.

Viết về nhân vật trong truyện ngắn của Nguyễn Khải, tác giả Nguyễn Phương trong bài viết *Nguyễn Khải - vị sứ đồ tự nguyện trong văn xuôi Việt Nam hiện đại* nhận xét: “Không phải ngẫu nhiên mà các nhân vật của Nguyễn Khải từ 1987 trở đi phần lớn là những người gặp nhiều rủi ro, thất thiệt, họ cũng là những người già nua, thất thế, lạc thời. Chọn đối tượng này, nhà văn xây dựng những hình mẫu nhân vật mới: Con người vật lộn với những hoàn cảnh trở trêu, với những biến động của cuộc sống vô thường nhưng luôn khát khao hoàn thiện mình, luôn luôn biết giữ gìn phẩm giá và nhân cách...”[46, tr. 159]. Tác giả bài viết cũng nhận định: “Nhà văn đã phát hiện ra nhiều vẻ đẹp vốn có ... Đó là vẻ đẹp đơn sơ mà lộng lẫy của cô Hiền trong *Một người Hà Nội*, là vẻ đẹp trầm lắng và cao quý ẩn đằng sau cái vẻ ngoài lầm lũi, tội nghiệp của ông Hai...”[46, tr. 159].

Tìm hiểu truyện ngắn *Một người Hà Nội* - một trong những truyện ngắn tiêu biểu của Nguyễn Khải thời đổi mới, Nguyễn Văn Long có bài viết *Nguyễn Khải và sự đổi mới quan niệm về con người trong “Một người Hà Nội”*. Nhận xét về nhân vật bà Hiền, tác giả cho rằng: “Trong quan hệ với xã hội, với thời cuộc, những nét đẹp trong nhân cách của nhân vật này phải được nhìn nhận từ một quan niệm mới, từ những giá trị bền vững theo tinh thần nhân văn và dân chủ. Bà Hiền hoàn toàn không phải là nhân vật thuộc mẫu hình “con người mới” của văn học xã hội chủ nghĩa một thời” nhưng cái đáng quý ở nhân vật này “chính là biểu hiện của lòng tự trọng, của ý thức về giá trị nhân cách, không thể để bị đánh mất mình trong hoàn cảnh thay đổi của thời cuộc”, đó là ý thức giữ gìn giá trị văn hóa truyền thống. Tác giả cũng khẳng định một tình yêu, niềm tin của nhà văn đối với Hà Nội gửi vào hình ảnh cây si cổ thụ đền Ngọc Sơn sống lại sau trận bão như một biểu hiện rằng: “Mọi thứ xô bồ, hỗn tạp của Hà Nội hiện thời chỉ là những rác nổi trên bề mặt của đời sống, rồi đến lúc nó sẽ bị cuốn đi, để một Thủ đô với 1000 năm văn hiến, với sự “thanh lịch của người Tràng An” sẽ trở lại”[33]. Cũng đi sâu vào tìm hiểu truyện ngắn *Một người Hà Nội*, tác giả Trần Viết Thiện trong bài viết *Nguyễn Khải - người đi tìm hồn thiêng của đất Kinh kì* cho thấy: Cả tập truyện ngắn *Hà Nội trong mắt tôi* đều “lấp lánh tình cảm thân thương, yêu quý và rất đổi tự hào” của người con sinh ra trên mảnh đất Kinh kì và *Một người Hà Nội* chính là “truyện ngắn kết lắng đầy đủ tình cảm, sự ngưỡng vọng

của Nguyễn Khải về mảnh đất Thăng Long nghìn năm văn vật”. Tác giả bài viết cho rằng: “Nhân vật cô Hiền trở thành một giá trị văn hóa, một thực thể sống của văn hóa Hà thành”[57].

Trong một bài viết có nhan đề **Nguyễn Khải với Hà Nội**, tác giả Đinh Quang Tôn chủ yếu đánh giá nội dung của tập truyện **Hà Nội trong mắt tôi**: “Cả tập truyện là tập hợp những nhân cách Hà Nội (...) Nhân cách của mỗi con người cũng như bản lĩnh của mỗi dân tộc có lẽ là điều cốt yếu để khẳng định mình”[62, tr. 375].

Các bài viết trên đây cũng đã ít nhiều đề cập đến vấn đề giá trị văn hóa có trong nội dung truyện ngắn Nguyễn Khải thời kì đổi mới. Tuy nhiên, vì đó không phải là nội dung nghiên cứu chính nên các tác giả không tập trung đi vào nghiên cứu vấn đề đó một cách chuyên sâu.

Tác giả Đào Thủy Nguyên trong cuốn **Phương pháp tiếp cận sáng tác của Nguyễn Khải trong giảng dạy văn học Việt Nam hiện đại** đã lưu ý đến cái nhìn của nhà văn vào đời sống con người: con người trong thời gian và lịch sử; con người trong các khả năng lựa chọn và thích ứng; con người trong quan hệ gia đình; con người trong mâu thuẫn và tiếp nối giữa các thế hệ... Đặc biệt, công trình có những nhận xét rất cụ thể về những nhân vật của Nguyễn Khải được soi chiếu trên phương diện nhân cách. Tác giả kết luận: “Về đẹp nhân cách được Nguyễn Khải tìm thấy ở những con người hết sức bình thường, những con người hầu như không có công tích gì nhiều, nhưng tâm vãi bền chắc của cuộc đời lại được dệt nên từ chính những con người như thế”[41, tr. 153].

Luận văn thạc sĩ **Hình tượng tác giả trong truyện ngắn của Nguyễn Khải thời kì đổi mới** của Hoàng Thị Anh là một công trình nghiên cứu khá sâu sắc về dấu ấn cá nhân của nhà văn trong các truyện ngắn của ông thời đổi mới. Tác giả luận văn nhận định: Nguyễn Khải đã thể hiện một cái nhìn hiện thực tinh táo để đi vào mọi ngõ ngách của cuộc sống nhằm tìm ra chân lí, sự thật ở bề sâu cuộc sống tại những nơi tưởng như êm đềm, phẳng lặng: “Viết về con người trong đời thường hôm nay, Nguyễn Khải khám phá ra nhiều giá trị nhân văn sâu sắc ẩn chứa đằng sau những con người, những nhân vật rất đời bình thường của cuộc sống. Nhân vật của ông bước từ cuộc đời vào trang sách tự nhiên, không thi vị mà đượm chất đời sống”[1, tr.